

GESCHIEDENIS InZicht

Vakkennis en didactiek voor het basisonderwijs

Jan de Bas & Frank Brinkman

uitgeverij
coutinho

Geschiedenis InZicht

Geschiedenis InZicht

Vakkennis en didactiek
voor het basisonderwijs

Jan de Bas & Frank Brinkman

uitgeverij | C
coutinho

bussum 2020

www.coutinho.nl/geschiedenisinzicht

Je kunt aan de slag met de antwoorden op de vragen uit het boek.

© 2019 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2019, tweede oplage 2020

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag en foto's omslag: Buro Gom, Arnhem

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0673 6

NUR 846

Voorwoord

‘Het leven kan alleen achterwaarts begrepen worden, maar het moet voorwaarts worden geleefd.’

Søren Kierkegaard (Thielt, 1994)

Als leerkracht in het basisonderwijs is het niet noodzakelijk alles van geschiedenis te weten, iets wat immers onmogelijk is. Wel is het belangrijk over een goede basis te beschikken, zodat je de grote lijnen in het verleden voor ogen hebt en weet hoe je het historisch bewustzijn bij leerlingen kunt vergroten. Geschiedenis kan mensen houvast geven in de wereld om hen heen.

Geschiedenis InZicht is een boek dat jou als groepsleerkracht kan helpen goed geschiedenisonderwijs te geven. Om de geschiedenis van Nederland zo toegankelijk mogelijk te maken, hebben wij geprobeerd om een compact, helder en goed leesbaar boek te schrijven. *Geschiedenis InZicht* is bestemd voor pabostudenten en groepsleerkrachten.

Dit boek kwam tot stand met medewerking van een aantal meelezers, die uiterst waardevolle adviezen gaven: Renate Ammerlaan, Luuk de Bakker, Arie Bijl, Marten Douma, Paul Hilferink, Thijs Hoekstra, Jilles de Kooker, Wesley van Meir, Marjolein Oud, Annemiek Schrader en Almut Sommer. Verder mogen de vele Saxion-studenten die een bijdrage leverden niet onvermeld blijven. Zonder de feedback van al deze meelezers was dit boek er niet gekomen. We zijn ze daarom uiterst dankbaar voor hun bijdragen aan *Geschiedenis InZicht*.

Jan de Bas en Frank Brinkman
Voorjaar 2019

Inhoud

Inleiding	13
-----------	----

Deel I De tien tijdvakken

1		De tijd van jagers en boeren (tot 3000 voor Christus)	16
		Inleiding	19
		1.1 De eerste mensen: jagers en verzamelaars	19
		1.2 De eerste nomadische en sedentaire samenlevingen	22
		1.3 De hunebedbouwers	25
		1.4 Cultuur en religie van jagers en verzamelaars en boeren	29
		1.5 Terugblik	30
		1.6 Meerkeuzevragen	31
		1.7 Open vragen	32
2		De tijd van Grieken en Romeinen (3000 voor Christus-500)	34
		Inleiding	37
		2.1 De Griekse stadstaat	38
		2.2 De Romeinse Republiek en het Romeinse Rijk	39
		2.3 Ontwikkeling Romeinse godsdienst en christendom	42
		2.4 De Romeinse cultuur en de romanisering	44
		2.5 De Romeinen in de Lage Landen	49
		2.6 Terugblik	52
		2.7 Meerkeuzevragen	53
		2.8 Open vragen	55

3		De tijd van monniken en ridders (500-1000)	58
		Inleiding	61
		3.1 Leen- en hofstelsel	61
		3.2 Verspreiding van het christendom	71
		3.3 Ontstaan en verspreiding van de islam	75
		3.4 Terugblik	78
		3.5 Meerkeuzevragen	80
		3.6 Open vragen	81
4		De tijd van steden en staten (1000-1500)	82
		Inleiding	85
		4.1 Steden en handel	86
		4.2 Ridders en kastelen	93
		4.3 Kerk en kruistochten	95
		4.4 Staatsvorming en centralisatie	100
		4.5 Terugblik	103
		4.6 Meerkeuzevragen	104
		4.7 Open vragen	105
5		De tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600)	106
		Inleiding	109
		5.1 Rond 1500: de kritische mens en het ontstaan van vier culturele veranderingen	109
		5.2 De ontdekkingsreizen	110
		5.3 Humanisme en Renaissance	113
		5.4 Ontstaan, ontwikkeling en kenmerken van het protestantisme	115
		5.5 De Nederlandse Opstand	118
		5.6 Ontstaan van de Republiek	123
		5.7 Terugblik	125
		5.8 Meerkeuzevragen	127
		5.9 Open vragen	128

6		De tijd van regenten en vorsten (1600-1700)	130
		Inleiding	133
	6.1	Het Twaalfjarig Bestand en het einde van de Nederlandse Opstand	133
	6.2	Oorzaken van het ontstaan van de Gouden Eeuw	136
	6.3	De Gouden Eeuw: economische bloei	139
	6.4	De VOC en WIC	141
	6.5	De gevolgen van de economische bloei	146
	6.6	De bloei van de kunst, wetenschap en filosofie en het geloofsleven	148
	6.7	Terugblik	152
	6.8	Meerkeuzevragen	153
	6.9	Open vragen	155
7		De tijd van pruiken en revoluties (1700-1800)	158
		Inleiding	161
	7.1	Een Zilveren Eeuw: de economie stagneert	161
	7.2	De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden: bestuur en politiek tot 1795	164
	7.3	Patriotten, de Franse Revolutie (1789) en de Bataafse Republiek (1795-1806)	168
	7.4	Het dagelijks leven en de slavenhandel	171
	7.5	Terugblik	173
	7.6	Meerkeuzevragen	175
	7.7	Open vragen	176
8		De tijd van burgers en stoommachines (1800-1900)	178
		Inleiding	181
	8.1	Napoleon Bonaparte	181
	8.2	Staatkundig Nederland 1815-1848	185
	8.3	Van koning-koopman tot industrialisatie	187
	8.4	Socialisme, feminisme, liberalisme en confessionalisme	190
	8.5	Culturele ontwikkelingen: onderwijs, verzuiling en Van Gogh	195

8.6	Imperialisme, het cultuurstelsel in Nederlands-Indië en de situatie in Suriname	198
8.7	Terugblik	201
8.8	Meerkeuzevragen	202
8.9	Open vragen	204

9 **De tijd van de wereldoorlogen (1900-1950)** 206

Inleiding		209
9.1	De periode 1900-1920: het dagelijkse en politieke leven in Nederland	210
9.2	De Eerste Wereldoorlog	213
9.3	Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog en de gevolgen ervan	217
9.4	Nederland tijdens het Interbellum	218
9.5	De opkomst van nazi-Duitsland	222
9.6	De Tweede Wereldoorlog	225
9.7	De opstelling van de Nederlanders	230
9.8	De gevolgen van de Tweede Wereldoorlog: Nederland en Indonesië	232
9.9	Terugblik	233
9.10	Meerkeuzevragen	234
9.11	Open vragen	235

10 **De tijd van televisie en computer (1950-heden)** 238

Inleiding		241
10.1	De Koude Oorlog en de bewapening	242
10.2	Koloniën en apartheid	248
10.3	Het Midden-Oosten	251
10.4	Europese samenwerking	254
10.5	Nederland in de jaren 1950 en 1960	255
10.6	Nederland in de jaren 1970-2000	261
10.7	Nederland vanaf 2000	262
10.8	Terugblik	264
10.9	Meerkeuzevragen	266
10.10	Open vragen	267

Deel II

Didactiek

11	Kind, school en geschiedenis	270
	Inleiding	273
11.1	Historisch bewustzijn en historisch tijdsbesef	274
11.2	Historisch redeneren	277
11.3	Kerdoelen, tussendoelen en toetsing	282
11.4	Tijdvakken, tijd balk en canon	288
11.5	Geschiedenis en het jonge kind	296
11.6	Terugblik	298
11.7	Meerkeuzevragen	299
11.8	Open vragen	300
12	Beeldgereedschappen	302
	Inleiding	305
12.1	De betekenis van beeldgereedschappen	305
12.2	Beeldgereedschappen: media	307
12.3	Beeldgereedschappen: werkvormen	323
12.4	Terugblik	333
12.5	Meerkeuzevragen	334
12.6	Open vragen	335
13	Acht kenmerken van een goede geschiedenisles	338
	Inleiding	341
13.1	De acht kenmerken van een goede geschiedenisles	342
13.2	Drie voorbeeldlessen	348
13.3	Terugblik	361
13.4	Meerkeuzevragen	362
13.5	Open vragen	363

14	Geschiedenis en andere vakken	364
	Inleiding	367
14.1	Wereldoriëntatie en multiperspectivisch handelen	367
14.2	Vakintegratie	371
14.3	Maatschappelijke verhoudingen en staatsinrichting	373
14.4	Burgerschapsvorming	374
14.5	Educaties	376
14.6	Filosoferen met kinderen	382
14.7	21e-eeuwse vaardigheden	384
14.8	Terug- en vooruitblik	387
14.9	Meerkeuzevragen	388
14.10	Open vragen	389
	Beeldverantwoording	391
	Literatuur	393
	Personenregister	398
	Zakenregister	401
	Over de auteurs	415

Inleiding

Wanneer verlieten de Romeinen ons land? Hoe begon de Nederlandse Opstand? Wat kenmerkte het leven van gewone mensen rond 1900? Waarom brak de Tweede Wereldoorlog uit? Wie was Willem Drees? Wat zijn zuilen? Dit zijn geschiedenisvragen die afgestudeerde pabostudenten moeten kunnen beantwoorden.

Geschiedenis InZicht heeft een dubbelfunctie: het biedt zowel de vakinhoud als de informatie, inzichten en handvatten die je als aanstaande groepsleerkracht nodig hebt om geschiedenisonderwijs te geven op de basisschool. In dit boek worden niet alleen politieke en sociaal-economische onderwerpen besproken, maar ook de culturele, kunstzinnige en psychologische kanten van de geschiedenis. We besteden aandacht aan het dagelijks leven in vroegere tijden om zo een schets te geven van de mensen achter de geschiedenis. Zo kan 'InZicht' worden verkregen in de achtergronden van het handelen en denken van mensen in het verleden.

Dit boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden in tien hoofdstukken de tien tijdvakken behandeld waarin de Nederlandse geschiedenis is opgedeeld. De tien tijdvakken worden beschreven aan de hand van vragen. Per tijdvak zijn dit andere vragen, maar ze hebben altijd iets te maken met twee grote historische vragen: wie was er in 'Nederland' de baas? En hoe kwamen 'Nederlanders' aan hun eten? We plaatsen de aanduiding 'Nederland' tussen aanhalingstekens, omdat er in de meeste tijdvakken geen sprake was van een staat of natie die Nederland werd genoemd: we schrijven dan ook over de 'Lage Landen'. Bij elk tijdvak worden voor de periode kenmerkende aspecten genoemd. Deze aspecten keren geregeld terug in de tekst, bijvoorbeeld toegepast in voorbeelden met bijbehorende vragen. Verder worden bij elk tijdvak de vensters genoemd die samen de Canon van Nederland vormen. Aan het begin van elk tijdvakhoofdstuk worden voor het tijdvak belangrijke namen, begrippen en jaartallen opgesomd.

Het tweede deel van *Geschiedenis InZicht* bestaat uit vier hoofdstukken en gaat over de didactiek van het vak geschiedenis op de basisschool. Hierin is onder andere aandacht voor: historisch bewustzijn en tijdsbesef, periodiseren, historisch redeneren, de Canon van Nederland, doelen en kerndoelen van geschiedenis (tijd), beeldgereedschappen (werkvormen en media), de opbouw van een les aan de hand van acht kenmerken voor

een goede geschiedenisles, geschiedenis en multiperspectivisch denken en kijken, omgevingsonderwijs, geschiedenis en vakoverstijgend onderwijs, wereldoriëntatie, 21e-eeuwse vaardigheden, geschiedenis en maatschappelijke verhoudingen en burgerschapsvorming. Kortom: in deel II wordt aandacht besteed aan de didactiek waarover je als leerkracht tegenwoordig bij geschiedenis dient te beschikken.

Alle veertien hoofdstukken in dit boek worden afgesloten met een terugblik, meerkeuzevragen en open vragen. In de terugblik worden de vragen die aan het begin van het hoofdstuk werden gesteld beknopt beantwoord. Elk tijdvakhoofdstuk begint met een voorbeeld van een kenmerkend aspect, dat bij het tijdvak hoort. Er staan meer van deze voorbeelden in elk tijdvakhoofdstuk en het tweede deel van het boek bevat vergelijkbare uitgewerkte voorbeelden van didactische verschijnselen, ook met bijbehorende vragen. Deze vragen bezitten een kenniscomponent en zetten aan tot reflectie op het eigen didactische handelen. De antwoorden op de vragen staan op de website die bij dit boek hoort. Tevens staan in het boek afbeeldingen die de tekst ondersteunen en zo een bijdrage leveren aan de kennisverrijking en het historisch 'InZicht' van de lezer.

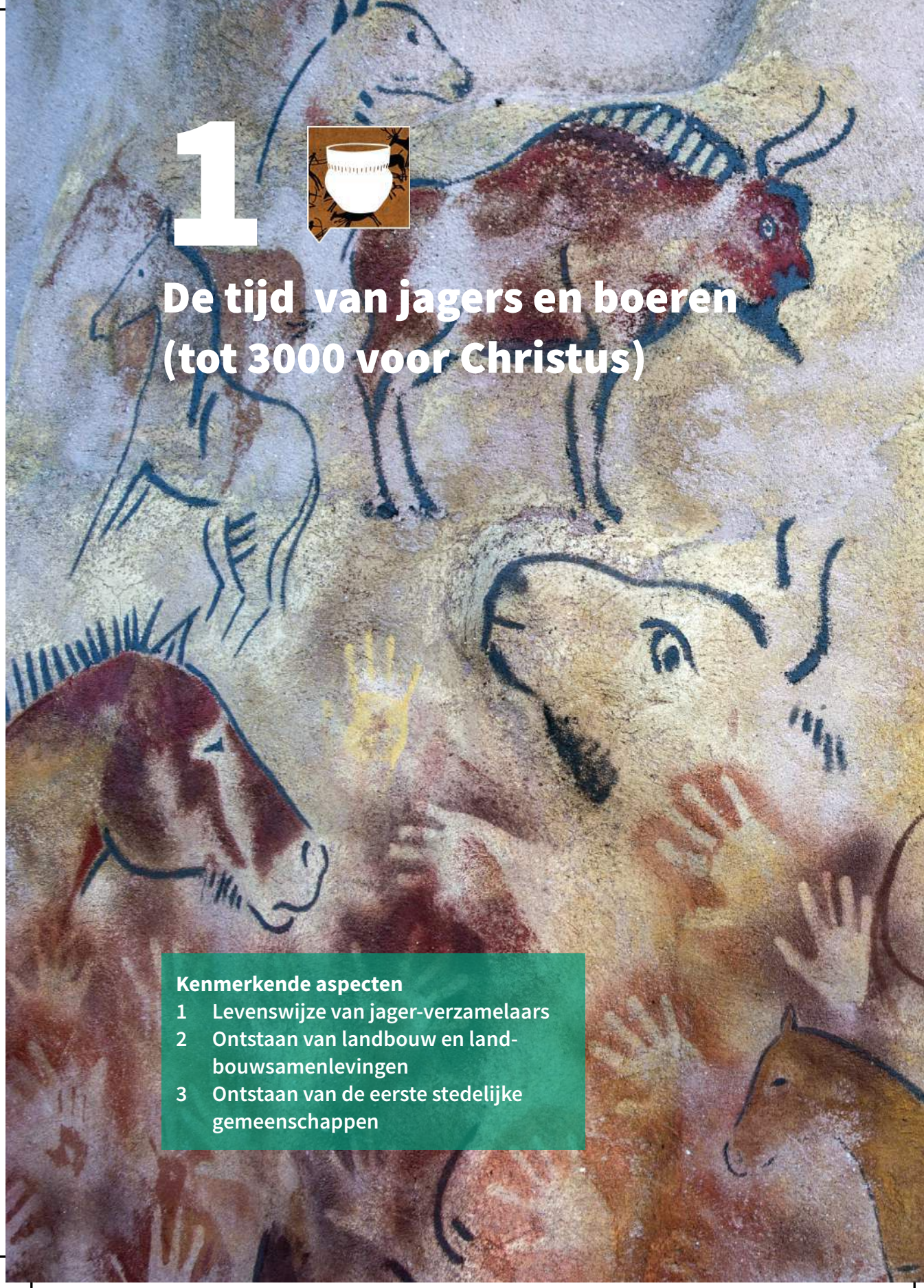
Wanneer je de inhoud van dit boek hebt eigen gemaakt, bezit je een goede ondergrond om op de basisschool met succes te werken aan het behalen van de kerndoelen over tijd die horen bij het leergebied 'oriëntatie op jezelf en de wereld'.

Online studiemateriaal

Op www.coutinho.nl/geschiedenisinzicht vind je de antwoorden op de vragen uit het boek.

DEEL I

De tien tijdvakken

The background of the slide is a prehistoric cave painting. It features several animals, including a large red bull with blue horns and a white horse. There are also numerous handprints in various colors (yellow, red, white) scattered across the surface. The overall style is primitive and colorful.

1

De tijd van jagers en boeren (tot 3000 voor Christus)

Kenmerkende aspecten

- 1 Levenswijze van jager-verzamelaars
- 2 Ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen
- 3 Ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen

Jaartallen

250.000 v.Chr.

jagers-verzamelaars laten sporen na bij Maastricht

14000-8500 v.Chr.

rendierjagers

8000 v.Chr.

einde laatste IJstijd

5300-4900 v.Chr.

eerste boeren in de Lage Landen
(bandkeramiekers)

3400-2500 v.Chr.

hunebedbouwers (trechterbekercultuur)

2100 v.Chr.

einde Steentijd (in de Lage Landen)

2100-700 v.Chr.

gebruik brons (in de Lage Landen)

700-50 v.Chr.

gebruik ijzer (in de Lage Landen)

50 v.Chr.

Romeinen veroveren Gallië

Canonvensters

- Trijntje, de jager-verzamelaars
- Hunebedden, de eerste boeren

KENMERKEND ASPECT 1**Levenswijze van jager-verzamelaars****De mysteries van de prehistorische taakverdeling**

Historica Nina Littel:

‘Waar ik me altijd over heb verbaasd, is de manier waarop lesgegeven wordt over de prehistorie op de basis- en middelbare school. Het mooie aan de prehistorie is dat we ontzettend veel niet weten. Prehistorie en historie worden vaak afgebakend door geschreven bronnen. De historie begint zodra er geschreven werd. De prehistorie heeft dus vanzelfsprekend geen geschreven bronnen en wordt verteld vanuit de archeologische vondsten. Veel ruimte voor interpretatie dus.

Op de basisschool leerden wij echter over allerlei ‘feiten’ die kinderen vanzelfsprekend slikken als zoete koek. We leerden verhaaltjes met uitgebreide dialoog. Nog beruchter waren de nagespeelde films die we over deze spraakmakende periode zagen. Vaak werd piekfijn de taakverdeling aan ons uitgelegd. Over de dialoog kunnen wij nog heen kijken, wij begrijpen ook dat dit niet letterlijk zo heeft plaatsgevonden. De taakverdeling wordt daarentegen doorgaans als feit aangenomen. Op muurtekeningen zien we wel dat de jacht een grote rol speelde in de samenleving. Ook in archeologische vondsten zien we dit terug. Maar hoe weten we dat het de mannen waren die jaagden? Het lijkt alsof er naar de bronnen is gekeken zoals men nu onderscheidt welk openbaar toilet bij welk geslacht hoort. Heeft het poppetje een rokje, dan is het poppetje een vrouwtje. Heeft het poppetje geen rokje? Dan is het poppetje een mannetje. Op de wandtekeningen zien wij geen rokjes, dus dan zijn de poppetjes mannetjes. Het kan echter heel goed zijn dat vrouwen ook gejaagd hebben, naast de mannen of in plaats van de mannen. Op 10 oktober 2013 is er door archeoloog Dean Snow aan het licht gebracht dat de grotschilderingen waarschijnlijk door vrouwen zijn gemaakt.’

Bron: Littel, 2014

Vragen bij dit voorbeeld

- 1 In de tekst komt de rolverdeling in de tijd van jagers en verzamelaars aan de orde. Hoe weten we welke rol vrouwen in die tijd hadden?
- 2 In de tekst wordt een situatie uit de Prehistorie geactualiseerd. Waaruit blijkt dit? En mag je in een geschiedenisles ook actualiseren?

Onderwerpen en begrippen

jagers	jacht op mammoeten
verzamelaars	nomaden
homo erectus	rendier
homo sapiens	ritueel
grotschilderingen	kamp
goden	boeren
hiernamaals	dorp
kleitablet	boerderij
vuursteen	akkerbouw
toendrakiimaat	aardewerk
Steentijd	hunebedbouwers (trechter-
Prehistorie	bekercultuur) in Drenthe
archeoloog	bandkeramiekers in Limburg
rendierjagers	Bronstijd
bosjagers	IJzertijd

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord:

- Hoe kwamen mensen tot 3000 voor Christus aan hun eten?
- Waarom gingen mensen op een vaste plek wonen? Hoe gingen mensen om met de dood en welke functie hadden hunebedden?
- Hoe leefden de eerste mensen in het huidige Nederland?

1.1 De eerste mensen: jagers en verzamelaars

De geschiedenis begint wanneer de eerste mens op aarde verschijnt. Dit gebeurde waarschijnlijk vijf tot vier miljoen jaar geleden in Afrika. De eerste mensen stamden zeer waarschijnlijk af van mensenapen. In het onderzoek naar het ontstaan van de mens wordt uitgegaan van een spontaan ontstaan en een progressieve ontwikkeling (evolutie) van het leven. Er zijn ook mensen die, ondanks wetenschappelijke vondsten, geloven dat de mensheid slechts een paar duizend jaar oud is. Zij zijn ervan overtuigd dat de aarde en de mens door God zijn geschapen en baseren zich daarbij bijvoorbeeld op de Bijbel of de Koran. Er zijn ook mensen die geloven in de evolutie van het leven, maar ervan uitgaan dat God het leven heeft gewild en geschapen.

Figuur 1.1

De homo erectus was waarschijnlijk de eerste mensensoort die Afrika verliet

De homo erectus

Circa twee miljoen jaar geleden leerde een van de eerste soorten mensen rechtop lopen. Dit was de homo erectus. Zijn beenderen waren dikker dan die van zijn voorgangers, en hij had geen kin. De homo erectus gebruikte gereedschappen, zoals de vuistbijl. De eerste mensen leefden van de natuur. Waarschijnlijk aten ze vruchten en zaden en gingen ze gezamenlijk op jacht. De homo erectus was de eerste menssoort die Afrika verliet en zich verspreidde over de aarde. Over zijn manier van samenleven hebben archeologen nauwelijks informatie verzameld.

Archeologen doen onderzoek naar de prehistorische mens, de mens die nog niet kon schrijven. Ze reconstrueren diens leven aan de hand van bronnen zoals fossiele botten, gebruiksvoorwerpen, gereedschappen, sieraden en wapens.

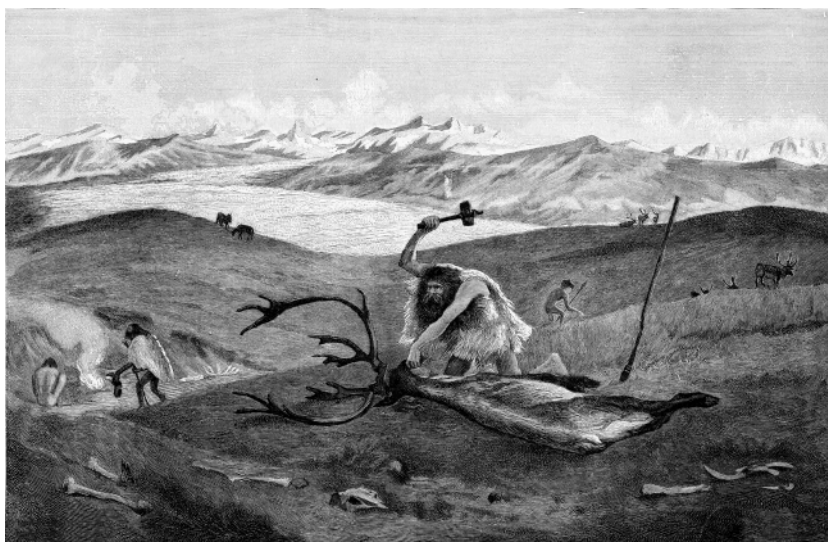
De homo sapiens

Uit de homo erectus ontstond tussen tweehonderdduizend en honderdduizend jaar geleden de huidige mens: de homo sapiens, de denkende mens. De homo sapiens wordt zo genoemd omdat hij een veel grotere schedel- en hersenomvang had dan zijn voorgangers. De mens werd zelfstandiger. Hij maakte gereedschappen voor de jacht, zoals pijlen en bogen. Voor het ver-

zamelen vervaardigde hij manden en voor het vissen maakte hij speren. De denkende mens sprak een eigen taal. Hij maakte beeldjes, die hij als godheid vereerde. De homo sapiens verspreidde zich over de aarde en kon zich beter dan oudere menssoorten aanpassen aan de leefomstandigheden.

Zo'n veertigduizend jaar geleden verscheen de homo sapiens in het huidige Europa. Dit was de cro-magnonmens, vernoemd naar de plaats in Frankrijk waar zijn overblijfselen werden gevonden. De denkende mens trok van plaats naar plaats. De mannen jaagden en visten en de meeste vrouwen verzamelden vruchten en zaden, al wordt aangenomen dat er ook vrouwen mee op jacht gingen.

De homo sapiens leefde in koude klimatologische omstandigheden en beschermde zich met huiden tegen regen en kou. 140.000 jaar geleden bedekte ijs een deel van Nederland, waardoor in het midden van het land stuwwallen ontstonden. Het schuivende ijs liet grote zwerfkeien achter.

Figuur 1.2
Een rendierjager met zijn vangst

In de koude gebieden van Europa jaagden met name de mannen vooral op rendieren. Het vlees, de botten en de huid van de dieren werden gebruikt als voedsel en voor kleding, schoeisel, tenten en gereedschap. Rendierjagers aten ook vis om te overleven. Zij gebruikten vuurstenen om er gereedschap en speerpunten van te maken. Tijdens de jacht woonden groepen rendierjagers in tentenkampen. Een groep telde circa 25 mensen. De groepen vormden samen een stam, ook wel een clan genoemd, die uit zo'n vijfhonderd leden bestond. De beschikbaarheid van voedsel bepaalde de grootte van de groep.

tot 3000 vC

3000 vC-500

500-1000

1000-1500

1500-1600

1600-1700

1700-1800

1800-1900

1900-1950

1950-heden

De tijd van jagers en boeren (tot 3000 voor Christus)

De groepen zullen ongeveer dezelfde taal hebben gesproken en contact met elkaar hebben onderhouden. Het is goed mogelijk dat mannen en vrouwen van verschillende groepen rendierjagers samenleefrelaties met elkaar hadden. De rendierjagers vereerden waarschijnlijk natuurgoden. Die wilden ze gunstig stemmen, zodat de jacht of visvangst beter zou verlopen.

Zo'n tien- tot achtduizend jaar geleden begon de temperatuur op aarde te stijgen. Die stijging gaat tot op de dag van vandaag door en levert zorgen op over het milieu. De temperatuurstijging in de Prehistorie zorgde voor een stijging van de zeespiegel die op sommige plaatsen meer dan honderd meter bedroeg. Diverse diersoorten stierven daardoor uit of trokken naar andere gebieden, zoals de wolharige mammoet. Het warmere weer bood kansen voor de mens om op andere en meer verschillende dieren te gaan jagen. In 1997 werd bij een spoorlijn in Hardinxveld-Giessendam het skelet van een vrouw -'Trijntje' - uit ca. 5500 voor Christus opgegraven. Haar skelet is het oudste complete exemplaar ooit in de Nederlandse bodem aangetroffen. Het leven van de prehistorische mensen was geen luxe; ze waren zeer afhankelijk van de natuur.

1.2 De eerste nomadische en sedentaire samenlevingen

De oudste sporen van akkerbouw stammen uit ongeveer 9000 voor Christus en de eerste sporen van veeteelt uit 7500 voor Christus. De overgang van jagen en verzamelen naar landbouw verliep relatief snel, al ging het om een periode van honderden jaren. Dit proces vond ongeveer gelijktijdig in verschillende delen van de wereld plaats.

Figuur 1.3

De wijze waarop de landbouw zich na 9000 voor Christus verspreidde

1.2 De eerste nomadische en sedentaire samenlevingen

Deze overgang van jagen en verzamelen naar landbouw wordt wel de agrarische revolutie genoemd, maar je kunt beter spreken van een evolutie: een geleidelijke aanpassing aan de omstandigheden. Deze ontwikkeling vond plaats in de Jonge Steentijd: het Neolithicum. Dit proces heet ook wel de neolithische revolutie. De aanwezigheid van wilde granen (zoals gerst) en wilde dieren (zoals runderen en geiten) maakte deze evolutie mogelijk. De agrarische revolutie kondigde zich het eerst aan in het Nabije Oosten (het huidige Midden-Oosten). Vanuit dit vruchtbare gebied verspreidde de nieuwe zogenoemde 'sedentaire' leefstijl zich. Dit woord komt van het Latijnse *sedere*, dat 'zitten' betekent.

KENMERKEND ASPECT 1

Levenswijze van jager-verzamelaars

Archeologisch vondsten

Nederlandse musea beschikken over grote collecties archeologische vondsten. De grootste collectie is te vinden in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Lange tijd was het Rijksmuseum van Oudheden het enige archeologische museum in Nederland. Daarom kan het museum een overzicht geven van de belangrijkste vondsten van ons land door de eeuwen heen.

Een voorbeeld van een bijzondere vondst is een ongeveer negenduizend jaar oude boomstamkano, die in 1955 werd gevonden bij het uitgraven van het Blikkenveen in het tracé van de A28 aan de zuidkant van het dorp Pesse. Deze kano staat te boek als de oudste boot ter wereld. Een replica uit 2001 toonde aan dat de kano zeer geschikt was om mee te varen.

Een ander voorbeeld is het zogenoemde Mannetje van Willemstad, dat ongeveer 7300 jaar oud is. Het werd gevonden tussen de wortels van een grote eik in een bouwput van de Volkeraksluizen bij Willemstad. Het is een zeldzaam voorbeeld van een menselijke afbeelding uit de Middensteentijd.

Bron: <http://archeologieinnederland.nl/nederlandse-archeologie/vondsten>

Figuur 1.4
Mannetje van Willemstad

tot 3000 vC

3000 vC-500

500-1000

1000-1500

1500-1600

1600-1700

1700-1800

1800-1900

1900-1950

1950-heden

Vragen bij dit voorbeeld

- 1 Waarom zijn archeologen niet zeker van de waarde of betekenis van prehistorische vondsten?
- 2 Beschrijf in maximaal dertig woorden wat het Mannetje van Willemstad met kenmerkend aspect 1 te maken heeft.

De bandkeramiekers waren de eerste mensen die in Nederland landbouw bedreven. Zij lieten bolvormige keramieken potten achter die waren versierd met banden, vandaar hun naam. De bandkeramiekers vestigden zich omstreeks 5300 voor Christus in wat nu Zuid-Limburg is, nabij Sittard. Ze stichtten er dorpjes omringd door akkers. In de nabijgelegen beken en rivieren werd gevestigd. Er zijn restanten van 28 van zulke dorpjes gevonden. Door de landbouw konden de bandkeramiekers zich specialiseren in bepaalde activiteiten, zeg maar beroepen. De een bleek goed in pottenbakken en de ander in het maken van ovens en weer een ander blonk uit in het vervaardigen van vuistbijlen of vuurstenen sikkels. De sedentaire samenleving werd anders georganiseerd dan het leven in de nomadische stammen. Zo woonden bandkeramiekers niet in tenten van dierenhuiden, maar in rechthoekige huizen van klei en leem met rieten daken. De huizen waren tussen de twintig en dertig meter lang en ongeveer zes meter breed. De dorpen bestonden aanvankelijk uit ongeveer vijf en later uit wel twintig boerderijen. Op de akkers daaromheen verbouwden de bandkeramiekers graansoorten als emmer, erwten en linzen. Uit opgravingen blijkt dat zij vooral plantaardig voedsel aten, maar ze hielden ook vee, zoals varkens, runderen en geiten. Het vee graasde in de zomer op veldjes buiten het dorp. De bandkeramiekers deden ook aan jacht en visserij. Een jachtuitrusting bestond uit pijlen en speren, en er werd gevestigd met een soort hengels.

Omdat archeologen hun kennis van prehistorische volken vooral baseren op grafvondsten, is er meer bekend over de omgang van deze volken met de dood dan over hun manier van leven. In graven bij Sittard en Elsloo werden diverse grafgiften van bandkeramiekers gevonden: stenen gereedschappen, voedselpotten, keramieken kommetjes en schalen. Het idee dat aan de dode eten moest worden meegegeven, wijst erop dat de bandkeramiekers geloofden in een hiernamaals. De doden werden gecremeerd en hun as werd in urnen bewaard, of ze werden in hurkhouding begraven.

Ruim duizend jaar later vestigden zich mensen steeds vaker op andere plaatsen in het huidige Nederland. Bij het huidige Dronten vestigde zich rond 4000 voor Christus een groep landbouwers en rond 3500 voor Christus ontstond in de buurt van het huidige Vlaardingse een cultuur op de hoger gelegen delen van het land. Ook hier leefden de prehistorische mensen van akkerbouw, jagen, vissen en verzamelen. Archeologen vonden in de